

АРГУМЕНТ 1: ЛОГІЧНА МОЖЛИВІСТЬ ЗОМБІ¹

Найочевидніший (хоча й не єдиний) спосіб дослідити логічну залежність (supervenience) свідомості — це розгляд логічної можливості зомбі: когось чи чогось фізично тотожного мені (чи будь-якій свідомій істоті), але позбавленого свідомого досвіду*. На глобальному рівні ми можемо розглядати логічну можливість *світу зомбі*: світу, фізично тотожного нашому, але позбавленого свідомих досвідів загалом. У такому світі кожний — це зомбі.

Отже, розгляньмо моого зомбі-двійника. Ця істота є молекулою за молекулою тотожною мені та тотожною у всіх низькорівневих властивостях, що їх постулює завершена фізика (completed physics), але у неї цілком відсутній свідомий досвід. (Дехто міг би воліти називати зомбі «воно», але я використовую особовий займенник — так уже сталося, що я досить полюбив свого зомбі-двійника.) Щоб закріпити цю ідею, ми можемо уявити, що пряма зараз я дивлюся у вікно і при цьому переживаю прекрасні відчуття зеленого від споглядання дерев зовні, маю приємні смакові переживання від жування шоколадного батончика та відчуваю тупий біль у правому плечі.

Що відбувається з моїм зомбі-двійником? Він є фізично тотожним мені, і ми можемо також приступити, що він перебуває в тотожному середовищі.

© Д. ЧАЛМЕРС,
2015
© Переклад з англійської
А. ЛЕОНОВА, 2015

¹ Переклад зроблено за виданням: Chalmers D.J. Argument 1: The logical possibility of zombies // Chalmers D.J. The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory. — New York: Oxford University Press, 1996. — Р. 94—99. Переклад виконано з дозволу автора та за згодою з © Oxford University Press.

Він, безумовно, буде тотожним мені і *функціонально*: він оброблятиме той самий різновид інформації, реагуватиме подібним чином на вхідні дані, його внутрішні конфігурації будуть відповідним чином модифіковані, а його поведінка не відрізнятиметься від моєї. Він буде *психологічно* тотожним мені у тому сенсі, який був розвинутий у 1-му розділі². Він сприйматиме (...be perceiving) дерева зовні у функціональному сенсі та смакуватиме шоколад у психологічному сенсі. Відповідно до функціональних аналізів психологічних понять, усе це логічно випливає з того факту, що він є фізично тотожним мені. Він навіть буде «свідомим» у функціональних сенсах, описаних раніше, — він буде притяжним (be awake), зможе звітувати про змісти своїх внутрішніх станів, концентрувати увагу на різних місцях тощо. Але річ у тому, що ніщо з цього функціонування не супроводжується жодним насправді свідомим досвідом. Не буде жодного феноменального відчуття. Немає нічого такого, як воно — бути зомбі (*There is nothing it is like to be a zombie*).

Цей різновид зомбі цілком несхожий на зомбі з голівудських фільмів, які зазвичай мають значні функціональні порушення. Голівудським зомбі вочевидь бракує варіанта свідомості в психологічному розумінні: зазвичай вони майже не здатні до інтроспекції і до вольового контролю за поведінкою. Їм може бракувати або не бракувати феноменальної свідомості; як вказує Блок (1995)³, є підстави припустити, що вони відчувають смак, коли поїдають своїх жертв. Ми можемо називати їх *психологічними зомбі*; я ж маю справу з *феноменальними зомбі*, які є фізично та функціонально тотожними нам, але у яких відсутній досвід. (Мабуть, не дивно, що феноменальні зомбі не стали популярними в Голівуді, оскільки, вочевидь, їх важко зобразити на екрані.)

Сама ідея зомбі, як я їх описав, є дивною. По-перше, є малоймовірним, що зомбі природно можливі. Наймовірніше, в реальному світі будь-яка точна копія мене була би свідомою. З цієї причини найприродніше уявляти несвідомих істот, як фізично відмінних від свідомих — як таких, що, наприклад, демонструють порушену поведінку. Але питання не в тому, чи є ймовірним існування зомбі в нашому світі, і навіть не в тому, чи є сама ідея точної зомбо-копії природною; питання полягає в тому, чи є саме поняття зомбі концептуально когерентним. Сама зрозумілість (intelligibility) цього поняття є достатньою, щоб дійти такого висновку.

² Тут мається на увазі 1-й розділ книги «Два поняття психіки» (Two Concepts of Mind). Конкретніше про це розрізнення йдеться у другому параграфі цього ж розділу «Феноменальне та психологічне поняття психіки» (The phenomenal and the psychological concepts of mind) (Chalmers D.J. The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory. — New York: Oxford University Press, 1996. — Р. 11–16). Для короткого ознайомлення див. : Леонов А.Ю. Філософія свідомості Девіда Чалмерса // Актуальні проблеми духовності. — Кривий Ріг, 2014. — Вип. 15. — С. 219–221. — Прим. перекл.

³ Block N. On a confusion about a function of consciousness // Behavioral and Brain Sciences. — 1995. — № 18. — Р. 227–247. — Прим. перекл.

Обґрунтування логічної можливості не завжди є прямим. Як, наприклад, можна обґрунтувати те, що одноколісний велосипед заввишки з милю є логічно можливим? Це просто здається очевидним. Хоча в реальному світі не існує жодної такої речі, сам опис видається когерентним. Якщо хтось заперечує, що він є логічно можливим — тобто стверджує, що він лише видається таким — то ми мало що можемо сказати, окрім як повторити сам опис та відстоювати його очевидну когерентність. Здається цілком ясним, що не існує жодної прихованої суперечності, що криється в цьому описі.

Я зізнаюся, що логічна можливість зомбі здається мені так само очевидною. Зомбі є просто чимось фізично тотожним мені, але не має свідомого досвіду — всередині нього суцільна темрява. Попри те, що, мабуть, це є емпірично неможливим, здається, що описана тут ситуація є когерентною; я не можу вгледіти в цьому описі жодної суперечності. Певною мірою, обстоювання цієї логічної можливості зводиться до грубої інтуїції, але не більш грубої, ніж у ситуації з одноколісним велосипедом. Мені здається, що майже кожен здатний злагодити (*conceiving*) цю можливість. Дехто може мати підстави заперечувати цю можливість у тому сенсі, що вона робить якусь теорію правильною, але обґрунтування такого роду теорій має залежати від самого питання можливості, а не навпаки.

В загальному підсумку відповідний тягар доведення лежить на тих, хто заявляє, що наданий (*given*) опис є логічно *неможливим*. Якщо хтось насправді впевнений у тому, що одноколісний велосипед заввишки в одну милю є логічно неможливий, він повинен вказати на явну чи неявну суперечність. Якщо він не може вказати на будь-що стосовно інтенсіоналів⁴ понять «висотою в одну милю» та «одноколісний велосипед», що могло б привести нас до суперечності в них, то його аргументація не буде переконливою. З іншого боку, не є більш переконливим надавати очевидно хибний аналіз обговорюваних понять — стверджувати, наприклад, що для того, щоб дещо розцінювати як одноколісний велосипед, воно має бути коротшим за Статую Свободи. Якщо не надано жодного обґрунтованого аналізу, який би вказував на якусь суперечність, чи навіть такого, що робить саме існування суперечності ймовірним, тоді існує природне припущення на користь логічної можливості.

А втім, прихильники логічної можливості можуть дещо зробити, щоб посилити свою аргументацію. Вони можуть навести різні непрямі аргументи, апелюючи до того, що ми знаємо про обговорювані феномени і про той спосіб, яким ми думаємо про гіпотетичні випадки з цими феноменами, для того, щоб встановити, що ця очевидна логічна можливість дійсно є логічною можливістю та дійсно є очевидною. Можна було б фантазувати про

⁴ Інтенсіонал (*intension*) — логічне поняття, яке широко використовують у сучасній логіці. Приблизними відповідниками цього поняття є поняття «сенс» (*sense*) і «значення» (*meaning*). — Прим. перекл.

звичайну людину, що їде на одноколісному велосипеді, коли раптово вся система тисячоразово збільшується. Або можна було б описати серію одноколісних велосипедів, в якій кожний наступний є більшим за попередній. У певному сенсі все це є апеляціями до інтуїції, і будь-який опонент, який бажає заперечити саму можливість, може у кожному випадку стверджувати, що наші інтуїції ввели нас в оману, але сама очевидність того, що ми описуємо, працює на нашу користь і допомагає перекласти тягар доведення на іншу сторону.

Наприклад, ми можемо непрямо підтримати твердження, що зомбі є логічно можливими, через розгляд *нестандартних реалізацій* власної функціональної організації**. Моя функціональна організація — тобто схема каузальної організації, втілена у механізмах, відповідальних за продукування моєї поведінки, — може в принципі бути реалізована усілякими вигадливими способами (*strange ways*). Якщо скористатися відомим прикладом (Блок, 1978)⁵, то можна сказати, що люди такої великої нації, як китайська, могли б зорганізуватися таким чином, щоб реалізувати каузальну організацію, ізоморфну до каузальної організації моого мозку, коли кожна особа симулює поведінку одного нейрона, а канали радіозв'язку відповідають синапсам. Такий народ міг би контролювати порожню оболонку тіла робота, обладнаного сенсорними датчиками та моторними нервовими закінченнями.

Багато хто вважає неправдоподібним, що система на кшталт цієї могла би мати свідомий досвід — що із такої системи якимось чином виникла би «групова психіка» (a group mind)⁶. Тут я не заторкую того, виник би свідомий досвід *фактично* чи ні; я підозрюю, що фактично він би виник, як я і заявляю у 7-му розділі⁷. Все, що тут має значення, — це лише те, що ідея такої системи без свідомого досвіду є *когерентною*. Тут виражається саме осмислена можливість, а питання, виникає свідомість чи ні, є відкритим. Ми можемо навести подібну позицію, розглядаючи моого кремнієвого ізоморфа, організованого подібно до мене, але наділеного кремнієвими чіпами замість нейронів. Чи був би такий ізоморф *фактично* свідомий, є суперечливим, але людям здебільшого здається, що ті, хто це заперечує, висловлюють когерентну можливість. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що існування моого свідомого досвіду логічно не випливає (*is not logically entailed*) із фактів стосовно моєї функціональної організації.

⁵ Тут ідеється про уявний експеримент «Китайська нація» (Chinese nation) відомого американського філософа Неда Блока (Ned Block), описаний у статті: *Block N. Troubles with functionalism // Perception and Cognition: Issues in the Foundation of Psychology / Ed. by C.W. Savage. — Minneapolis: University of Minnesota Press, 1978 [Reprinted in: Readings in the Philosophy of Psychology / Ed. by N. Block. — Vol. 1. — Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1980]. — Прим. перекл.*

⁶ Тут мається на увазі *психіка* (mind) у феноменальному сенсі. — *Прим. перекл.*

⁷ Тут мається на увазі розділ «Відсутні, згасаючі, стрибаючі квалія» (Absent Qualia, Fading Qualia, Dancing Qualia), Р. 247–275. — *Прим. перекл.*

Але якщо концептуально когерентним є те, що система групової психіки (the group-mind set-up)⁸ чи мій кремнієвий ізоморф могли б не мати свідомого досвіду, то мій зомбі-двійник так само є когерентною можливістю. Адже ясно, що не існує більшого *концептуального* випливання (*conceptual entailment*) від біохімії до свідомості, ніж від кремнію чи від групи гомулків. Якщо кремнієвий ізоморф без свідомого досвіду є збагненним, то в цій концепції нам потрібно лише замінити кремній на нейрони, при цьому зберігаючи функціональну організацію постійною, аби отримати мого зомбі-двійника. У такій заміні немає нічого, що змушувало б залучити досвід до цієї концепції; ці відмінності у реалізації (*implementational differences*) просто не є чимось, що могло б бути концептуально відповідним досвіду. Отже, свідомість логічно не залежить від (*logically supervene on*) фізичного.

Аргумент на користь зомбі можливий і без апелювання до цих нестандартних реалізацій, але вони мають евристичну цінність для усунення джерела концептуальної плутанини. Декому інтуїції про логічну можливість фізичної копії видаються спочатку не надто ясними, можливо, тому, що добре знайомий збіг біохімії і свідомості може привести до припущення про концептуальний зв'язок між ними. Роздуми про менш знайомі випадки лишають остроронь ці емпіричні кореляції й тим самим роблять судження про логічну можливість більш зрозумілими***. Але як тільки приймається, що ці несвідомі функціональні копії є логічно можливими, відповідний висновок, що стосується фізичної копії, не може бути відкинутим.

Дехто може думати, що аргументи збагненності є ненадійними. Наприклад, іноді заперечують, що ми насправді не можемо в деталях уявити мільярди нейронів у людському мозку. Звісно, це правда, але задля переважних доказів нам не потрібно уявляти кожен із цих нейронів. Із самої складності нейронів свідомість би концептуально не випливала (*entail*); якщо вся ця нейронна структура має стосунок до свідомості, вона повинна мати цей стосунок завдяки деяким високорівневим властивостям, які вона вможливлює. Отже, достатньо уявити систему на грубому рівні й переконатися в тому, що ми осягаємо її такою, що має належно витончені механізми перцепції, класифікації, високошвидкісного доступу до інформаційних змістів, звітності тощо. Хоч би якими витонченими ми уявляємо ці механізми, сценарій із зомбі залишається таким же когерентним, як і завжди. Можливо, хтось із опонентів міг би заявити, що всі ці неуявні нейронні деталі є якимсь чином концептуально відповідними, незалежно від ролі у витонченному функціюванні; але тоді він мав би пояснити, яким чином це могло би бути, але такого пояснення немає в наявності. Ці деталі реалізації (*implementational details*) просто лежать не на тому рівні, аби бути концептуально відповідними свідомості.

⁸ Тут мається на увазі *психіка* (mind) у *психологічному* сенсі. — Прим. перекл.

Інколи говорять, що збагненність є недосконалою ознакою можливості. Головний спосіб, у який збагненність і можливість можуть не збігатися, пов'язаний із феноменом *апостеріорної* необхідності: наприклад, гіпотеза, що вода не є H_2O , здається концептуально когерентною, але можна стверджувати, що вода є H_2O в усіх можливих світах⁹. Проте *апостеріорна* необхідність не має стосунку до питань цього розділу¹⁰. Як ми бачили в попередньому розділі¹¹, поясннювальні зв'язки базуються на *апіорних* випливаннях (entailments) у напрямі від фізичних фактів до високорівневих фактів. Відповідний вид можливості є таким, що його належить оцінювати через використання первинних інтенсіоналів залучених термінів, а не вторинних інтенсіоналів, що мають стосунок до *апостеріорної* необхідності. Отже, навіть якщо світ зомбі є збагненим тільки в тому сенсі, в якому є збагненим, що вода не є H_2O , — цього достатньо, аби встановити, що свідомість не можна пояснювати редукційно¹².

Без огляду на ці розмірковування, аргумент збагненності може виявитися помилковим головним чином через тонкоші концептуальної плутанини: якщо бути недостатньо вдумливими, можна проглядіти певну некогерентність у припущеній можливості через *хибний опис* ситуації, що підлягає осягненню. Наприклад, можна було б подумати, що збагнути ситуацію, в якій остання теорема Ферма є хибною, можливо через уявлення ситуації, в якій провідні математики заявляють про те, що вони знайшли контрприклад. Ale за умови, що ця теорема є справді істинною, зазначена ситуація є неправильно описуваною: насправді це той розвиток подій, за якого остан-

⁹ Докладніше про апостеріорну необхідність див.: *Kripke S.A. Identity and necessity // Identity and Individuation / Ed. by M. Munitz.* — New York: New York University Press, 1971 (*Кріпке С. Тождество и необходимость / Пер. с англ. Л.Б. Лебедевой // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1982. — Вып. 13. — С. 340–376); *Kripke S.A. Naming and necessity // The Semantics of Natural Language / Ed. by G. Harman and D. Davidson.* — Dordrecht: Reidel, 1972 [Reprinted as: *Kripke S.A. Naming and Necessity.* — Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1980.] Також пояснення апостеріорної необхідності та її стосунок до психофізичної проблеми див. : *Іванов Д.Б. Природа феномenalного сознания.* — М. : КД «ЛИБРОКОМ», 2013. — С. 21–27. — *Прим. перекл.**

¹⁰ Йдеться про 3-й розділ книги «Чи може свідомість бути редуктивно пояснена?» (Can Consciousness Be Reductively Explained?). — *Прим. перекл.*

¹¹ Тут мається на увазі 2-й розділ книги «Супервенція і пояснення» (Supervenience and Explanation). — *Прим. перекл.*

¹² Детальніше про Чалмерсовий аналіз апостеріорної необхідності на основі його аргументу двовимірної семантики (Two-Dimensional Semantics) див.: *Chalmers D.J. The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*, p. 56–65; *Chalmers D.J. Consciousness and Its Place in Nature // Philosophy of mind: classical and contemporary readings / Ed. by D.J. Chalmers.* — New York: Oxford University Press, 2002. — P. 255–257; *Сенетий Д.П. Свідомість як суб’єктивність: таємниця Я. Книга 1. Зомбі, комп’ютери та Абсолютний Дух.* — Запоріжжя: Запорізький державний медичний університет, 2014. — С. 262–265; *Васильев В.В. Сознание и вещи: Очерк феноменалистической онтологии.* — М.: КД «ЛИБРОКОМ», 2014. — С. 78–79. — *Прим. перекл.*

ня теорема Ферма є істинною, а деякі математики припускаються помилки. Все ж важливо зауважити, що цей вид помилки завжди перебуває в *апріорній* царині, оскільки він виникає через неправильне застосування первинних інтенсіоналів наших понять до ситуації, що підлягає осятненню. Належне обдумування покаже, що ці поняття неправильно застосовуються і що заява про логічну можливість не є обґрунтованою.

Отже, єдиний доступний шлях для опонента тут — заявляти, що в описанні світу зомбі як світу зомбі ми неправильно застосовуємо поняття і що в цьому описі фактично існує концептуальна суперечність. Можливо, якби ми подумали про це достатньо ясно, ми б зрозуміли, що, уявляючи фізично тотожний світ, ми тим самим *автоматично* уявили би світ, в якому існує свідомий досвід. Ale тоді тягар пояснення лежить на опоненті — в очевидно цілком когерентному описі він має нам вказати на цю суперечність. Якщо не можна виявити жодної внутрішньої некогерентності, то існують дуже сильні докази того, що світ зомбі є логічно можливий¹³.

Як і раніше, я не можу виявити жодної внутрішньої некогерентності; я маю ясну картину того, що я осягаю, коли осягаю зомбі. Однак дехто вважає аргументи зображеності важкими для розуміння, особливо у разі розгляду таких дивних ідей, як ця. Якщо й так, то, на щастя, будь-яке можливе доведення, що використовує аргумент зомбі, можна зробити також і в інші способи — наприклад, через розгляд аргументів від епістемології та аналізу. Для багатьох аргументів останнього виду (такі, як обговорювані нижче аргументи 3—5) є більш зрозумілими і тому утворюють більш сильну основу для аргументації проти логічної супервенції¹⁴. Ale зомбі, принаймні, є яскравою ілюстрацією важливих проблем такого гатунку.

Примітки

* Кірк (1974)¹⁵ через виокремлення належних проміжних випадків надає яскравий опис зомбі і навіть коротко змальовує си-

¹³ Англійський філософ Кіт Франкіш (Keith Frankish) у своїй статті 2007 року «Аргумент антизомбі» намагається «розділити противника його ж власною зброєю»: за допомоги подібної до Чалмерсової аргументації Франкіш пробує довести, що свідомість є нічим іншим, як фізичним феноменом (докладніше див.: *Frankish K. The Anti-Zombie Argument // Philosophical Quarterly*. — 2007. — № 57 (229). — Р. 650–666; укр. пер. Уляни Луш: *Франкіш К. Аргумент антизомбі // Антологія сучасної аналітичної філософії*, або Жук залишає коробку / За науковою редакцією Андрія Синиці. — Л.: Літопис, 2014. — С. 340–360). — Прим. перекл.

¹⁴ Аргументи від епістемології: Аргумент 3: від епістемічної асиметрії (Argument 3: From epistemic asymmetry) (*Chalmers D.J. The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. — New York: Oxford University Press, 1996. — P. 101–103); Аргумент 4: аргумент знання (Argument 4: The knowledge argument) (*ibidem*. — P. 103–104); аргумент від аналізу: Аргумент 5: від відсутності аналізу (Argument 5: From the absence of analysis) (*ibidem*. — P. 104–106). — Прим. перекл.

¹⁵ Kirk R. Zombies v. materialists // Proceedings of the Aristotelian Society. — 1974. — Supp.

туацію, що могла б нас наштовхнути на переконання, що дехто в актуальному світі перетворився на зомбі. Кемпбел (1970)¹⁶ аналогічно обговорює «людину-імітацію», що є фізично тотожною нормальній людині, але в ній зовсім відсутній досвід.

** Kirk (1974)¹⁷ таким непрямим чином виступає за логічну можливість зомбі.

*** Джейкобі (1990)¹⁸ чудово пояснює, що аргументи зображеності не становлять більшої проблеми для функціоналістських описів свідомості, ніж для матеріалістичних описів загалом. Він приймає це за аргумент на користь функціоналістських описів, натомість я приймаю це за аргумент проти матеріалістичних описів.

Переклад з англійської А. ЛЕОНОВА

Vol. 48. — P. 135–152. — Прим. перекл.

¹⁶ Campbell K.K. Body and Mind. — New York: Doubleday, 1970. — Прим. перекл.

¹⁷ Kirk R. Zombies v. materialists // Proceedings of the Aristotelian Society. — 1974. — Supp. Vol. 48. — P. 135–152. — Прим. перекл.

¹⁸ Jacoby H. Empirical functionalism and conceivability arguments. Philosophical Psychology. — 1990. — № 2. — P. 271–282. — Прим. перекл.